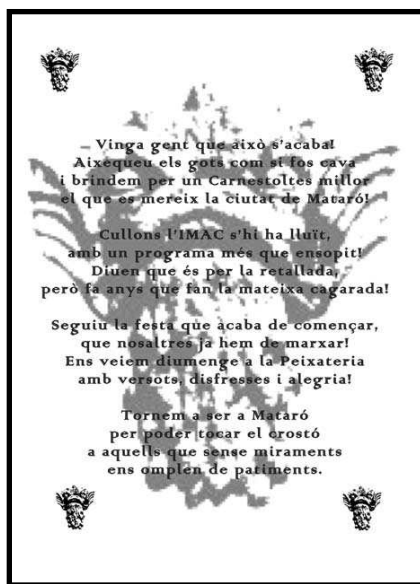
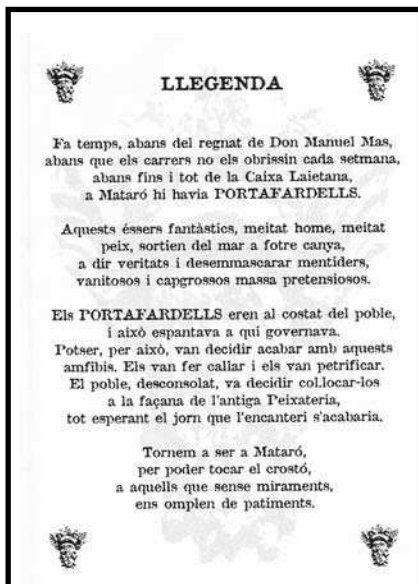

ELS PORTAFARDELLS DE MATARÓ (MARESME)*

Teresa Soler i Eura Reina

Figura del tritó que va inspirar les màscares dels Portafardells.

nestoltes dels ajuntaments democràtics (1980). La represa començà el 1977, quasi clandestinament, amb ball el Dijous llarder a la plaça de la Peixateria (al centre de la ciutat), un espai que ha conservat sempre un marcat protagonisme en el Carnaval de Mataró i a partir del qual ha anat creixent aquesta festa.

L'ajuntament democràtic va «fer seu» el model que s'havia anat gestant en aquells anys. L'únic canvi ostensible va ser que la comissió cívica que havia organitzat el carnaval fins aleshores s'eixamplava i quedava enquadrada dins de la maquinària municipal. Si el 1980 «fer seu» era una manera de dir que la Institució l'assumia, no van passar ni cinc anys sense que l'Ajuntament fes ús de la posició de força que havia adquirit (infraestructura i finançament) i liquidés la dimensió autogestionària i de crítica local punyent que havia caracteritzat el Carnestoltes fins aleshores. Algun any gairebé no va haver-hi ni pregó. A partir de 1987, pregons i testaments van ser quasi exclusivament obscens (amb tocs d'anticlericalisme xaró), i els programes impresos passaren a ser políticament correctes, coses que a grans trets es mantenen.

Als primers noranta hi va haver un intent, d'iniciativa municipal, de revifar el carnaval muntant una rua de comparses, amb concursos i la parafernàlia corresponent. Ni aquesta ni altres intervencions —sempre municipals—, com la *performance* de l'entrada de la Vella Quaresma, no retornaren el nervi a la festa; més aviat al contrari, perquè encara n'accentuaven més el caràcter de posada en escena *versus* construcció, d'espectacle per anar a veure més que d'acte col·lectiu en què es participa activament.

Cap a l'any 2000, diversos cènacles mataronins consideraren que calia superar el que entenien com una

Els Portafardells és una comparsa atípica del Carnaval de Mataró, definida per elements que, aparentment, pertanyen a la tradició dels següents festius catalans. Els Portafardells es mouen pels marges del continu espai-temps de la festa, amb una explícita voluntat d'ocultació de la identitat personal dels seus membres i d'exercir la crítica i la contestació social i política. Comptant-hi

els músics, són una trentena; els segueixen tres o quatre centenars més de persones, majoritàriament joves.

ANTECEDENTS

El mataroní fou un dels molts carnivals de Catalunya que van renéixer durant la Transició i que floriren a partir del primer Car-

crisi del Carnestoltes. En sortiren diversos intents, com el CCC¹ (Comitè de Crisi del Carnestoltes), la Hermandà de la Juliana Llarera i la Semproniana Llardosa² i els mateixos Portafardells. Seguint el model de la Confraria de les Set Setmanes, apareguda a mitjan anys vuitanta per salvar de la pressió de l'Ajuntament almenys la part relacionada amb la Vella Quaresma, la idea d'aquests col·lectius sembla haver estat la generació d'uns actes al carrer independents els uns dels altres, de manera que fos més difícil eliminar-los tots de cop.

NAIXEMENT

Alguns mataronins d'aquests ambients havien conegut els balls parlats a Vilafranca del Penedès. Pensaren aleshores que un ball parlat seria la manera de vehicular les seves crítiques a l'Ajuntament i, cal creure, a certes posicions culturals o estètiques. Inspirada en el Ball de Pastorets de Vilafranca, l'any 2000 muntaren la comparsa dels Portafardells, la qual es presentà sense avisar a la rua de carnaval. En aquella rua ja anunciaren que a la nit farien un *correbar*, acte que havien vist en altres bandes, com Manresa o Sant Cugat, i que els havia agradat. Després del primer any, decidiren no participar més en els actes «institucionals» com la rua i sortir només als seus.

Aquell primer any explicaren la seva existència amb una llegenda que van inventar i que té com a protagonistes les cares de tritons que decoren la façana de l'edifici neoclàssic de la Peixateria.³ Aquest relat l'han repetit fins avui cada vegada que han sortit. Sobre el perquè del nom Portafardells, els mateixos components diuen que són com *portaplatets*.⁴

COMPOSICIÓ

Sense comptar els músics, els Portafardells són unes vint persones: els balladors (sis parelles) i uns altres que no ballen però que són necessaris per al funcionament de la comparsa, com els encarregats de vendre els gots i de repartir fulls de mà amb el text dels versots.

Són homes i dones d'edats compreses entre els 18 i els 50 anys; hi ha estudiants, treballadors de

Ball dels Portafardells en l'acte de Derressaca.

l'Ajuntament i de l'hospital (les dues empreses més grans de la ciutat), periodistes, treballadors del lleure, mestres... Majoritàriament procedeixen del vell Mataró, són catalanoparlants i pertanyen políticament a «l'esquerra plural». Tant individualment com col·lectiva, la comparsa no està vinculada directament a cap de les entitats o col·lectius que participen en el Carnaval oficial de Mataró (associacions de veïns o de pares i mares, cases regionals); en canvi, la majoria dels seus membres, i pràcticament tots els de pes, pertanyen activament a les «colles institucionals».⁵

PRESENTACIÓ

Els Portafardells van vestits amb pantalons i brusa, confeccionats amb roba de diferents tons de blau; el blau vol simbolitzar el mar. Alguns hi porten aplicada una estrella de cinc puntes encoixinada (groga, taronja o vermella), diuen que com a ornament, però potser procedent de la iconografia independentista. Calcen botes de pell girada, de colors taronja i vermell (un peu de cada color).

Porten el cap completament tapat: un mocador o buff blau amaga els cabells i es cobreixen la cara amb una mitja màscara; alguns es posen mocadors que els acabin d'amagar la resta de la cara i el coll. L'ocultació de la personalitat és

pràcticament imprescindible: no sols per esquivar possibles represàlies,⁶ sinó per poder fer el paper de «veu anònima del poble».

Les màscares imiten els tritons de la Peixateria. Les primeres, les fabricà expressament en Nona.⁷ Com que eren incòmodes de portar, l'any 2004 en van estrenar unes altres, fetes per l'artesà mataroní Sergio Laniado, que no s'assemblen tant al model neoclàssic com les primeres.

Els balladors porten també el gaiato que necessiten per al ball (ells en diuen bastó). Els bastons són rectes i sense obrar, fets senzillament d'estaques de castanyer escapçades a una mica més d'un metre.

Els músics vesteixen *ad libitum* (alguns van disfressats), porten peruques rinxolades de colors cridaners i un antifàç que molts s'acaben traient.

Alguns Portafardells arrosseguen un carretó dels d'anar a mercat i van pregonant els gots i les samarretes que hi porten, tot demanant a la gent que els en compri. La venda d'aquests objectes és la garantia d'independència econòmica de la comparsa. Uns altres traguen *macutos* plens de fulls de mà, cadascun amb un versot diferent. Mentre ballen reparteixen entre el públic el versot que llegiran en aquell moment, que també tenen en fulls més grossos per anar-los enganxant a les parets al llarg del recorregut.

ORGANITZACIÓ I FUNCIONAMENT

El col·lectiu es va formar en un sopar i per entrar-hi cal conèixer-hi algú i demanar l'ingrés a la colla. En el cas que els falti gent, funciona la cooptació. El grup valora la idoneïtat de les persones a qui es podria proposar d'entrar-hi: «anem a buscar gent amb el perfil idoni, si en falta». Les qualitats buscades són discreció, afinitats ideològiques i, possiblement, també personals.

En aquests moments compten que han passat pels Portafardells una cinquantena de persones. De fet, en els dos darrers anys hi ha hagut molta gent que ha plegat perquè els vells de la comparsa han volgut deixar pas als més joves i hi col·laboren des d'una segona fila.

No hi ha coordinador ni cap de colla, es defineixen com a assemblearis però reconeixen que n'hi ha cinc o sis que porten la batuta. El funcionament és aproximadament com segueix.

Es troben després de Nadal. Durant aproximadament un mes i mig assagen un cop per setmana i ho aprofiten per fer les reunions. Més endavant fan un assaig general amb els músics. Al llarg dels anys han assajat en locals municipals, en casals ocupes, en garatges de cases particulars... Volen que sigui un lloc amagat perquè els gaiatos fan soroll i no volen que se senti l'assaig ni que se'n sàpiga el lloc. També fan un sopar de valoració i per passar comptes, un cop passat Carnestoltes. Alguns anys han editat un butlletí intern.

Paguen una quota no gaire elevada, que ha anat dels 6-8 euros del començament als 20-25 euros d'ara. Això i la venda de gots i samarretes són els diners dels Portafardells. Els seus ingressos els permeten cobrir les despeses de la comparsa (vestits, carotes, bastons, gots, impremta), i els en queda un petit romanent. Els agradaria que, després de la Portabardellada, hi hagués algun concert o ball, cosa que no sempre ha estat possible: algun any l'han pogut fer amb els seus propis diners (demanant els permisos a l'Ajuntament a través d'alguna entitat que els fes de bo); en altres, l'Ajuntament els ho ha pagat (a preu de col·laborar amb la Comissió de Carnestoltes).

ELS MÚSICS

Alguns són membres de la comparsa, però la majoria són amics i coneguts. És gent que toca habitualment bé a la banda de l'Agrupació Musical del Maresme, bé a les comparses festives de l'Ajuntament, bé en grups *tradipop* de la ciutat. Segons la tradició dels entremesos mataronins dels darrers trenta anys, no cobren. Això, en aquests moments, comença a comportar dificultats: com veurem més endavant, la comparsa necessita unes prestacions professionals (puntualitat, assistència, competència interpretativa), difícils de mantenir només *pro gratia et amore*.

Els músics es troben una setmana abans de carnaval per assajar i, poc abans de l'actuació, fan també l'assaig general amb els balladors.

Tenen un nivell musical força elevat. Els músics no estan obligats a la quota anual, només la paguen els que hi són des de l'inici i se senten més implicats en la comparsa.

EL BALL

Com que volien fer una crítica del carnaval i de Mataró, van pensar en els versots d'un ball parlat. Com s'ha dit, la comparsa s'inspira en el Ball de Pastorets de Vilafranca,⁸ tot i que el to dels versots és més proper al que a Vilafranca és propi del Ball de Diables. Haurien volgut anar innovant en la coreografia, però per falta de temps acaben ballant cada any la mateixa; des del 2003 i a suggeriment de gent del públic, que deia que es feia pesada, en fan una versió que dura la meitat de temps.

Els Portafardells voldrien que la gent de Mataró participés més, tant en l'elaboració dels versots com a l'hora de llegir-los. Han fet diversos intents per aconseguir-ho però reconeixen que no se n'acaben de sortir: han provat de repartir fulls de mà de versots en blanc, de donar una adreça de correu electrònic, de fer encàrrecs a col·lectius o entitats ciutadans... I, de fet, els n'arriba algun: en l'acte Derressaca, la majoria dels versots són llegits per gent del públic, mentre que en la Portabardellada només ho són un o dos.

LA MÚSICA

La característica que diferencia els Portafardells de totes les altres comparses del Carnestoltes mataroní, tant de les oficials com de les alternatives, és el gran protagonisme que hi té la música. Des de bon començament els Portafardells van tenir clar que havien d'anar amb música en viu, i que necessitaven no sols una interpretació de qualitat, sinó un repertori propi, reconegut, i una formació musical molt versàtil. Van encarregar la música dels Portafardells a Dani Álvarez, qui la va concebre per a instruments tradicionals (entre ells, el flabiol) i baixos de metalls: foren tres peces de nova composició i l'harmonització d'una de tradicional francesa. Aquestes peces són *De marxa amb els Portafardells*, *l'Americana dels Portafardells*, *el Dos per Quatre* i *la Polca d'Olt*.

Comparsa de músics que acompanyen els Portafardells.

Ballant durant l'acte de Derressaca.

Durant els actes, però, el públic en cantussejava d'altres, que els músics tocaven d'oïda segons les demandes. Això s'ha continuat fent sempre.

La presència del flabiol, a més, pot ser interpretada com un element de mataronitat en la mesura que Mataró podria vantar-se de ser l'únic lloc de Catalunya on el flabiol popular no ha deixat mai de ser vigent.⁹ Representa una novetat, per tal com és pràcticament la primera vegada que s'aconsegueix a la ciutat una presència pública de l'instrument desvinculada dels gegants. En tot cas, funciona: el flabiol constitueix la demostració palpable de la «tradicionalitat» no sols de la creació musical, sinó fins de la mateixa comparsa.

Actualment, de les tres peces originàries, se'n toca una i mitja: *De marxa amb els Portafardells*, que acompanya els desplaçaments de la comparsa i també el ball, i una frase de *l'Americana dels Portafardells*, que es toca quan els bastons estan entrellaçats i hi puja el lector del versot. Al costat d'aquestes es toquen altres melodies que varien segons l'any i l'acte, essent l'estrella *El Bequetero* (himne oficiós de la festa major).

Si comparem *De marxa amb els Portafardells* amb la melodia del Ball de Pastorets de Vilafranca, es veu que l'estructura és molt semblant: són peces que van repetint una tonada senzilla, que tenen una estructura regular i una tornada fàcil d'assimilar i de recordar. Es corresponen amb les coreografies, també senzilles, regulars i repetitives, tan apropiades a les característiques del

col·lectiu de balladors i als assajos que fan.

Els Portafardells estan contents de la seva música, hi veuen un senyal d'identitat del col·lectiu i pensen que és força adequada per acompanyar la seva actuació. De fet, no s'han plantejat mai canviar-la.

LA PORTABARDELLADA

Aquest acte es fa el divendres de Carnestoltes a la nit, tot i que algun any s'ha fet el dissabte a causa del mal temps.

Els quatre primers anys va consistir a anar de bar en bar pel centre de Mataró tot fent les coreografies i llegint els versots típics dels Portafardells; era anomenat *correbar*. Des de l'any 2005 els gots s'omplen per altres procediments.

El recorregut no és gaire llarg, són només uns quants carrers del centre, però, amb tot el que s'hi fa, dura aproximadament dues hores. El públic oscil·la entre les tres-centes i les quatre-centes persones. Es tracta generalment de jovent d'una sociologia semblant a la dels propis Portafardells o de gent que sol córrer pels carrers i bars del centre; de fet, algunes d'aquestes persones hi van expressament perquè tenen coneguts a la comparsa, mentre que moltes d'altres la troben i s'afegeixen al seguici.

Des de fa tres anys s'hi ha incorporat una comparsa anomenada Confraria de Sant Hilari Màrtir. Els membres d'aquesta comparsa van vestits amb vestes i imiten un pas de

Setmana Santa. Reparteixen vi i unes estampes on s'explica que «Sant Hilari va morir borrratxo, igual com va viure. I ara, després de dècades d'oblit, els seus devots el retornen als carrers que ell, abans que ningú va impregnar de l'olor d'alcohol i de l'esperit del Carnestoltes. Per això el traurem a passeig, perquè cada any celebri amb els seus feligresos el seu miracle per Carnestoltes i per Setmana Santa».

En un primer moment, els Portafardells no van veure amb bons ulls aquesta nova presència al seu acte, però ara està ben acceptada i ells mateixos diuen que els sembla bé que hi hagi altra gent que hi participi, mentre respecti la seva actuació.

Els Portafardells viuen aquest acte amb alegria i ganes de gresca però també amb l'angúnia d'haver d'esperar que tot vagi bé, que la gent no s'animi més del compte, que no hi hagi incidents: convé no perdre de vista que l'acte es desenvolupa en els límits de la permissivitat governativa, sense els additius actualment típics dels actes festius de carrer (permisos, assegurances, servei d'ordre, policia, ambulància, protecció civil, etcètera).

EL DERRESSACA

El Derressaca és un acte quasi idèntic a la Portabardellada, però es fa el diumenge a la tarda i el públic són més aviat famílies que passen pel centre i s'aturen a escoltar els versots

i a veure els balls dels Portafardells. Normalment, la majoria de famílies o d'adolescents que troben els Portafardells pel carrer els segueix en bona part del recorregut; segurament no van a buscar-los tan expressament com en el cas de la Portabardellada, però cada cop més hi ha un públic que els espera. Els components de la comparsa perceben aquest acte molt més tranquil·lament que el de la nit, i en fan una mena de cercavila. L'única diferència amb la Portabardellada és que, en acabar el recorregut del Derressaca, tots els presents fan una xocolatada en una cafeteria. Normalment s'hi reparteix també algun joc per a nens relacionat amb la comparsa (màscares, titelles de dit, *memory*), i els Portafardells desapareixen, s'amaguen, fins que tornin a sortir l'any següent.

LA TRADICIÓ

Des de sempre, el discurs propi dels Portafardells ha insistit que són «tradicionals». Els seus mateixos fundadors arribaven a negar que la música fos nova (i un que ho reconeixia, deia que no sabia d'on venia la llegenda que explicaven); probablement, no han tingut gaire interès a transmetre els entrellats dels inicis. La comparsa existeix, i

això basta perquè la majoria dels membres més nous hi trobin una activitat prou gratificant i engrescadora: els permet de participar col·lectivament i cívica en una festa que reivindiquen per a tothom i sense la cotilla de la maquinària municipal. Hi poden emetre opinions sociopolítiques crítiques i, a més, fer-ho amb unes maneres, segons ells, d'explícita catalanitat i mataronitat, com serien l'ús de la llengua i de la forma *versot* (qualsevol pot dir qualsevol cosa, però ha de ser en vers), la presentació com a ball parlat amb una coreografia homologable, el flabiol com a part d'un acompanyament musical imprescindible, o la vinculació amb elements emblemàtics del paisatge mataroní (el mar, la Peixateria, les Places Velles). Amb totes les limitacions i contradiccions que es vulgui, els Portafardells representen, quasi, l'únic element transgressor del Carnestoltes mataroní actual, tant pel que fan com per com ho fan.

Els Portafardells són un cas d'actualització de pràctiques objectivament pròpies d'altres èpoques al servei de necessitats i d'interessos perfectament actuals. En aquest sentit, recullen els millors recursos i actituds de la tradició popular, o sigui, entendre el joc, espavilar-se amb el que es té a l'abast, arriscar,

plantar-se quan es pot, transigir quan no..., per aconseguir que, almenys en l'espai i el temps acotats de la festa, siguin possibles uns àmbits de relacions humanes i de complicitats ciutadanes que vagin més enllà de la pròpia comparsa.

Notes

* *Aquest article és l'actualització d'un estudi d'Etnomusicologia de la Universitat Autònoma de Barcelona que vam fer l'any 2004 amb el professor Jaume Ayats.*

1. El CCC, que començà com un grup cívic de pressió i muntant algun acte quasi paral·lel, va ser fagocitat per la maquinària municipal: el 2004 ja formava part de la Comissió del Carnaval i va desaparèixer un parell d'anys més tard.
2. Col·lectiu (amb un nom que evoca el de les patrones de la ciutat) que es dedica a repartir truites per les Places Velles durant el Dijous llarder.
3. El manlleu d'una icona mataronina per vestir una comparsa altrament aliena a la tradició local (i comarcal) és un recurs que ja havia estat utilitzat en la invenció del Drac de Mataró (1991).
4. Al diccionari apareix el mot *portafarcell*, que vol dir persona xafardera amiga de posar embolics; d'això, a Mataró se'n diu *portaplatets* (*farcell* és aquí una paraula desconeguda: en diem *farcell*).
5. Col·lectius paramunicipals que fan funcionar els entremesos festius de l'Ajuntament en règim de «voluntariat».
6. Ni que sigui difús, el record de les pressions que van rebre tots els treballadors municipals que havien participat en els carnivals dels primers vuitanta es manté. Els components d'una petita comparsa que va desafiar la repressió durant uns quants anys sortien completament coberts, de manera que era impossible esbrinar ni tan sols si eren homes o dones. Almenys com a indumentària, són un precedent dels Portafardells.
7. Josep Cardona, *Nona* (1955-2000). Aquest artesà havia viscut molts anys a Mataró i havia col·laborat sempre amb el Carnestoltes; d'ell eren també les carotes dels Botargues.
8. O sigui que, ja en el model, «els exercicis que fan són molt senzills i primitius; els realitzen amb l'ajuda del garrot o gaïto» (MIRALLES, Eloi «Actualitat i bibliografia dels balls parlats del Penedès». A: *Els balls parlats a la Catalunya Nova*. Tarragona: Edicions El Medol, 1992).
9. Però aquesta reivindicació s'ha evitat sempre amb tota cura en la literatura mataronina més o menys oficial (programes de festes, reportatges i entrevistes a la premsa local, publicacions de l'Ajuntament).

Lectura dels versots durant la Portabardellada.